

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง¹

ชิติกานต์ วิเชียรบุตร²

จากการที่ได้ศึกษาถึงปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจที่มา แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง แนวคิดและหลักการดำเนินคดีอาญาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ระบบวิธีพิจารณาความ รวมทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ.2562 และการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองตามกฎหมายของสาธารณรัฐฝรั่งเศสและสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

จากการศึกษาทำให้ทราบว่า การดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ.2560 และข้อกำหนดของประธานศาลฎีกาเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2562 มีปัญหาทางกฎหมายอยู่หลายประการ หากมีการปรับปรุงแก้ไขใหม่เฉพาะในส่วนนี้เกี่ยวกับการนำระบบไต่สวนมาใช้ การยกเว้นไม่นำเรื่องอายุความมาใช้บังคับ กระบวนการพิจารณาคดีกลับหลังจำเลยการบังคับใช้กฎหมายให้มีผลบังคับย้อนหลังให้ชัดเจนขึ้น อาจก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องยิ่งขึ้น ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

ประการแรก ปัญหาการนำระบบไต่สวนมาใช้ในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง กล่าวคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้บัญญัติให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองประสานการทำงานควบคู่ไปกับองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญที่บัญญัติจัดตั้งขึ้นในคราวเดียวกันคือ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) มีหน้าที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงและดำเนินคดีอาญาผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองโดยมิชอบโดยใช้ระบบการไต่สวน ซึ่งกระบวนการ

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาคือ รองศาสตราจารย์ประเสริฐ ตันศิริ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.กัลยา ตันศิริ และ รองศาสตราจารย์ ดร.ปภาศรี บัวสวรรค์

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนกลาง) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

พิจารณาในสาลนี้จึงแตกต่างกว่าศาลยุติธรรมที่ให้ความในคดีต้องแสดงบทบาทสำคัญในการต่อสู้คดี นอกจากนี้ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 วางหลักการให้ ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง มีอำนาจในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีได้เต็มที่ โจทก์ไม่ต้องนำเสนอสืบเหมือนคดีอาญาทั่วไป เพราะบทบัญญัติของกฎหมายให้ศาลฎีกายึดสำนวนคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) เป็นหลัก หลังจากนั้นศาลจะแสวงหาข้อเท็จจริงอย่างอื่น การไต่สวนพยานจึงเป็นหน้าที่ของศาลจะเป็นผู้ถามก่อนโดยไม่ต้องรอให้พยานอ้างอิงเอกสาร การทำหน้าที่ของศาลจึงเป็นการทำหน้าที่ พิจารณาบททวนสำนวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. และมีอำนาจไต่สวนข้อเท็จจริงจากพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้ด้วย หากสำนวนการสอบสวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. สมบูรณ์แล้วก็สามารถตัดสินคดีได้เลย แต่อีกนัยหนึ่งก็เท่ากับว่า บทบัญญัตินี้ดังกล่าวที่กำหนดให้ศาลยึดสำนวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. หรือคณะผู้ไต่สวนอิสระเป็นหลักนั้นไม่มีความหมายเลย เพราะท้ายที่สุดแล้วศาลก็มีอำนาจแสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมได้เต็มที่อยู่ดี

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 และข้อกำหนดของประธานศาลฎีกาว่าด้วยการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2562 ก็ได้มีการกำหนดแนวทางหรือวิธีการดำเนินกระบวนการพิจารณาในระบบไต่สวนไว้โดยชัดเจนเพียงพอ ทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ และเป็นวิธีพิจารณาที่จำกัดสิทธิในการต่อสู้คดีอาญาของจำเลยที่มีความแตกต่างจากสิทธิในการต่อสู้คดีอาญาของจำเลยในคดีอาญาทั่วไปที่ใช้วิธีพิจารณาคดีระบบกล่าวหาอีกด้วย

ประการที่สอง ปัญหาการยกเว้นไม่นำเรื่องอายุความมาใช้บังคับกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง กล่าวคือ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 ฉบับนี้ บัญญัติเรื่องการนับอายุความใหม่ ถือเป็นการยกเลิกการนับอายุความในคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งเดิมตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 นั้นมีการนับอายุความตามประมวลกฎหมายอาญา ทำให้ผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยในคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองบางคนใช้วิธีหลบหนี เพื่อรอให้คดีขาดอายุความ ส่งผลให้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 กำหนดยกเว้นมิให้นับระยะเวลาที่ผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยหลบหนีรวมเป็นส่วนหนึ่งของอายุความ และมีให้นำมาตรา 98 แห่งประมวลกฎหมายอาญามาใช้บังคับ จึงมีผลว่า ในกรณีที่ศาลมีคำพิพากษาลงโทษจำเลย หากจำเลยหลบหนีก็จะไม่มีการนับอายุความในระหว่างการหลบหนีอีกต่อไป ดังนั้น จำเลยจึงต้องหลบหนีไปตลอดชีวิต จึงมีประเด็นว่า การยกเว้นมิให้นำหลักเรื่องอายุความมาใช้ เฉพาะกับจำเลยที่เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้นขัดต่อหลักความเสมอภาคตามรัฐธรรมนูญและเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม

ประเด็นที่สาม ปัญหาการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีลับหลังจำเลย กล่าวคือกระบวนการพิจารณาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 วางหลักการให้ โจทก์ต้องแจ้งให้จำเลยมาศาลในวันฟ้องคดี แต่ถึงแม้จำเลยจะไม่มาศาลในวันฟ้องคดี ศาลก็อาจรับฟ้องไว้ได้ หากโจทก์แสดงให้เห็นว่ามีการออกหมายจับจำเลยไว้แล้วหรือจำเลยจงใจประวิงคดีหรือไม่มาศาลตามนัดโดยไม่มีเหตุแก้ตัวอันควร ส่วนกระบวนการภายหลังจากการรับฟ้องนั้นกฎหมายกำหนดให้ศาลออกหมายจับจำเลย หากไม่สามารถจับตัวจำเลยได้ภายในสามเดือนนับแต่วันออกหมายจับ ศาลก็มีอำนาจพิจารณาคดีลับหลังจำเลยได้ทันที ซึ่งการกำหนดให้ศาลมีอำนาจพิจารณาคดีลับหลังจำเลยแม้จะไม่สามารถนำจำเลยมาปรากฏตัวต่อศาลได้นั้น มีปัญหาว่าขัดต่อหลักความเสมอภาคและเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม และหลักการคุ้มครองสิทธิของจำเลยในคดีอาญาด้วย เนื่องจากระบบวิธีพิจารณาความอาญาทั่วไปยึดถือหลักการมาโดยตลอดว่าการพิจารณาคดีอาญาต้องกระทำต่อหน้าจำเลย การพิจารณาคดีลับหลังจำเลยเป็นสิทธิของจำเลยที่จะร้องขอต่อศาลอันเป็นไปตามหลักสากล แต่กระบวนการพิจารณาคดี ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 กลับมีการกำหนดไว้ตรงกันข้าม โดยวางหลักการให้กระทำลับหลังจำเลยได้ หากจำเลยหลบหนี โดยไม่ให้การพิจารณาคดีลับหลังจำเลยเป็นสิทธิของจำเลย จึงถือเป็นการจำกัดสิทธิของจำเลยในการที่ได้รับการดำเนินคดีอาญาและสิทธิในการต่อสู้คดีในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

ประเด็นที่สี่ ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายให้มีผลบังคับย้อนหลัง กล่าวคือ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 วางหลักการบทเฉพาะกาล ความว่า การดำเนินการตามกฎหมายเดิมที่ได้ดำเนินการไปแล้วก่อนกฎหมายใหม่มีผลใช้บังคับนั้นไม่เสียไป ส่วนการดำเนินการต่อไปไม่ว่าในคดีที่ได้ยื่นคำฟ้องไว้ก่อนหรือที่จะยื่นคำฟ้องในภายหลังนั้นต้องอยู่ภายใต้บังคับกฎหมายใหม่ทั้งหมด เท่ากับว่ากฎหมายใหม่มีผลย้อนหลังสามารถนำไปใช้กับคดีต่าง ๆ ที่เข้าสู่ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองก่อนหน้านี้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการไม่นำหลักเรื่องอายุความมาใช้กับจำเลยในคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง หรือการพิจารณาคดีลับหลังจำเลย ดังนั้นคดีที่ไม่สามารถเริ่มกระบวนการพิจารณาคดีได้ก่อนหน้านี้เนื่องจากจำเลยหลบหนี ศาลก็สามารถดำเนินกระบวนการพิจารณาได้ทันทีโดยไม่ต้องรอให้มีการจับตัวจำเลยมาศาลอีกต่อไป ส่วนคดีที่ศาลมีคำพิพากษาลงโทษแล้วแต่จำเลยยังคงหลบหนี ก็จะไม่มีการนับอายุความในระหว่างการหลบหนีอีก ไม่ว่าจำเลยจะหลบหนีไปนานเพียงใด หากไม่เสียชีวิตไปเสียก่อนและถูกจับกุมตัวได้ จำเลยก็ยังคงต้องรับโทษตามคำพิพากษาอยู่ ซึ่งตามหลักแล้วการใช้กฎหมายอาญาย้อนหลังให้เป็นผลร้ายแก่จำเลยนั้นไม่สามารถทำได้ จึงประเด็นว่าบทเฉพาะกาล ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรง

ตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 ที่กำหนดให้กฎหมายมีผลย้อนหลังขัดต่อหลักการพื้นฐานของกฎหมายอาญาซึ่งห้ามใช้กฎหมายย้อนหลังเป็นผลร้ายแก่จำเลย

จากการที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ คือ

1. ปัญหาการนำระบบไต่สวนมาใช้ในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาคือ ควรปรับแก้ถ้อยคำในมาตรา 6วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 ซึ่งควรมีเนื้อความดังนี้

“การพิจารณาของศาลต้องเป็นไปโดยรวดเร็วตามที่กำหนดในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้และข้อกำหนดของประธานศาลฎีกา โดยนำสำนวนการไต่สวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. หรือของคณะผู้ไต่สวนอิสระ แล้วแต่กรณี มาประกอบการพิจารณา ทั้งนี้ จำเลยมีสิทธิโต้แย้งคัดค้านพยานหลักฐานของโจทก์และนำเสนอพยานหลักฐานของตนเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนได้อย่างเต็มที่ และเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ให้ศาลมีอำนาจไต่สวนหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้”

และกำหนดขึ้นตอน หรืออธิบายรายละเอียดของการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีในระบบไต่สวนดังกล่าวไว้ในข้อกำหนดของประธานศาลฎีกาเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2562 ก็จะช่วยให้เกิดความเข้าใจและทำให้เกิดแนวทางปฏิบัติเดียวกันในการพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

2. ปัญหาการยกเว้นไม่นำเรื่องอายุความมาใช้บังคับกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาคือ ควรยกเลิกบทบัญญัติมาตรา 25 วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 ที่กำหนดว่า “ในกรณีมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำเลย ถ้าจำเลยหลบหนีไปในระหว่างต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษ มิให้นำบทบัญญัติมาตรา 98 แห่งประมวลกฎหมายอาญามาใช้บังคับ” เพื่อให้มีหลักการนับอายุความเช่นเดียวกับอายุความในคดีอาญาทั่วไปโดยไม่มีข้อยกเว้นเรื่องการนำอายุความล่วงเลยการลงโทษตามมาตรา 98 แห่งประมวลกฎหมายอาญามาใช้บังคับกับคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

3. ปัญหาการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีลับหลังจำเลย

ปัญหาการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีลับหลังจำเลยเป็นปัญหาที่เกิดจากการไม่มีตัวจำเลยมาศาล ซึ่งอาจถูกโต้แย้งเรื่องสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยมากเกินไป

ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาคือ ควรเพิ่มเติมถ้อยคำในมาตรา 27 แห่งพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 ซึ่งมีเนื้อความว่า

“ในกรณีที่จำเลยมาหรือคุมตัวมาศาลให้ศาลส่งสำเนาฟ้องแก่จำเลย เมื่อศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริงให้อ่านและอธิบายฟ้องให้ฟัง และถามว่าได้กระทำผิดจริงหรือไม่จะให้การต่อสู้ข้ออ้างอย่างไรบ้าง คำให้การของจำเลยให้บันทึกไว้ ถ้าจำเลยไม่ให้การก็ให้บันทึกไว้” พร้อมปรับแก้หลักการเกี่ยวกับการพิจารณาคดีลับหลังจำเลยในคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยให้ศาลมีอำนาจดุลพินิจพิจารณาคดีลับหลังจำเลยได้เพียงเท่าที่จำเป็นเช่นเดียวกับสาธารณรัฐฝรั่งเศสซึ่งใช้วิธีพิจารณาคดีลับหลังจำเลยในกรณีที่จำเลยสามารถสละสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาต่อหน้าตนเอง หรือถ้าหากจำเลยหนีไปแล้ว ศาลสามารถจะพิจารณาพิพากษาคดีลับหลังจำเลยได้เสมือนกับการพิจารณาคดีรูปแบบทั่วไปที่มีจำเลยมาปรากฏตัวในศาล ซึ่งอยู่บนมาตรฐานการอันเป็นหลักประกันการต่อสู้คดีของจำเลย ทั้งหลักการมีส่วนร่วมและเข้าถึงข้อมูลในการพิจารณาคดีอย่างมีนัยสำคัญ หลักการแสดงเจตจำนงสละสิทธิในการเข้าร่วมการพิจารณาคดีของจำเลย และหลักการมีตัวแทนทางกฎหมาย จึงไม่เป็นการกระทบกระเทือนสิทธิของจำเลยที่จะได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม

4. ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายให้มีผลบังคับย้อนหลัง

จากการศึกษาปัญหาการบังคับใช้กฎหมายให้มีผลบังคับย้อนหลัง ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า เพื่อให้เกิดความชัดเจนเป็นรูปธรรมและอุดช่องว่างในการตีความกฎหมายแนวทางการแก้ไขปัญหาคควมมีการกำหนดหลักการของบทเฉพาะกาลในกรณีการบังคับใช้กฎหมายให้มีผลบังคับย้อนหลังให้สอดคล้องกับหลักกฎหมายไม่มีผลย้อนหลังซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของกฎหมายอาญาโดยบัญญัติในส่วนของบทเฉพาะกาลให้ชัดเจนว่าให้มีผลย้อนหลังอย่างไรและต้องไม่บัญญัติให้ใช้บังคับกฎหมายย้อนหลังให้เป็นโทษหรือเป็นผลร้ายแก่ผู้ได้รับผลของกฎหมายนั้นยิ่งกว่าโทษหรือผลร้ายที่ได้รับอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้เป็นไปตามหลักการดังกล่าวที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

ดังนั้น การกำหนดให้การบังคับใช้กฎหมายให้มีผลบังคับย้อนหลัง จึงควรเป็นข้อยกเว้น กล่าวคือการบังคับใช้กฎหมายให้มีผลบังคับย้อนหลังจะต้องเป็นการกระทำที่กระทบต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนอย่างร้ายแรงและมีผลกระทบต่อส่วนรวม หรือความมั่นคงของประเทศ เช่น การทุจริตเงินโยบาย การทุจริตโครงการจัดทำบริการสาธารณะ เป็นต้น ซึ่งกรณีดังกล่าวเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสังคม เศรษฐกิจ และศีลธรรม อันเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ อีกทั้งยังเป็นหลักทั่วไปที่เกี่ยวกับประโยชน์ส่วนรวม จึงต้องห้ามมิให้มีการฝ่าฝืนและศาลสามารถหยิบยกขึ้นมาพิจารณาได้และเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายของรัฐหรือสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลสมัย เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- คณิต ฅ นคร. “อัยการเยอรมันและการดำเนินคดีอาญาของเยอรมันก่อนฟ็อง.” ใน **หนังสือรวมบทความด้านวิชาการ ของ ศาตราจารย์ ดร. คณิต ฅ นคร อัยการสูงสุด** (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด พิมพ์อักษร, 2540).
- เจริญ ภักดีชนากุล. **กฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2557.
- ณรงค์ฤทธิ์ เพชรฤทธิ์. “วิธีพิจารณาคดีอาญาตามระบบไต่สวนของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง.” **ตุลพาห** 54,2 (2550): 169-170.
- ศิรินทร์ ลิขิตวิทย์วุฒิ. “การพิจารณาคดีอาญาโดยไม่ปรากฏตัวจำเลย : ศึกษากรณีการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง.” **วารสารนิติศาสตร์** 47,4 (ธันวาคม 2561): 1004-1005.
- บรรศักดิ์ อูวรรณโณ. “ระบบการตรวจสอบทุจริตของผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูง (Impeachment).” **วารสารกฎหมาย** 17, 3 (2540): 49.
- บรรศักดิ์ อูวรรณโณ. **ระบบการตรวจสอบทุจริตของผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538.
- รังสิชัย บรรณกิจวิจารณ์. “ระบบการดำเนินคดีกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในภาคพื้นยุโรป: สาธารณรัฐฝรั่งเศส สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์.” **วารสารรัฐศาสตร์** 59, 3 (กันยายน-ธันวาคม 2560): 74-77.
- สำนักงานศาลยุติธรรม. **การพัฒนาระบบการพิจารณาคดีของศาลยุติธรรมในการค้นหาความจริงเพื่ออำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชนตามเจตนารมณ์ของกฎหมายใน 8 ปี สถาบันวิจัยรพีพัฒนศักดิ์**. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, 2558.
- สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. **คำอธิบายการดำเนินคดีผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองกรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน**, 2545.
- โสภณ รัตนากร. **คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2557.